

Afstanden var som mellem himmel og jord

Af Flemming Cohn og Magda Goldschmidt

Fugleflugtslinjen mellem København og Moskva eller Leningrad var kort, men mentalt var afstanden som mellem jorden og en fjern planet. Det første besøg i USSR rystede os virkelig. Såvel livsbetingelser som levevis var oprørende. Situationen for jøderne var ikke meget bedre end i mellemkrigstiden Tyskland.

Sovjettiden

Efter 6-dageskrigen mellem Israel og dets naboer opsagde Sovjetunionen de diplomatiske forbindelser med Israel. Samtidigt blev forholdene for jøderne stærkt forværret, hvilket førte til et stort ønske blandt jøder om at forlade Sovjetunionen.

Under det kommunistiske styre i Sovjetunionen var det ikke tilladt almindelige borgere at rejse til udlandet, med undtagelse af de kommunistiske lande. Ønsket om udrejse blev betegnet som forræderi over for styret. Sovjetstaten holdt borgerne i meget kort snor, og de, som ikke ville indordne sig under landets love og regler, blev ofte dømt til forvisning til Sibirien eller fængslet i mange år. Det var forbudt for jøderne at have forbindelse med udlandet i form af breve og telefon eller at få besøg af udlændinge. Det var også forbudt at praktisere deres jødedom.

På grund af alle restriktioner og stærk antisemitisme ønskede mange jøder at rejse til Israel eller USA, men de fleste blev nægtet dette. De blev derefter kaldt *refuseniks*, og samtidigt mistede de ofte deres arbejde, blev sat til hårde arbejdsopgaver langt under deres kvalifikationer, samt forvist til storbyernes yderdistrikter, hvor myndighederne bedre kunne holde øje med dem. Børnene blev ofte nægtet adgang til højere uddannelse, eller der blev stillet

særligt hårde krav til dem. Mange blev arresteret og dømt for den mindste forseelse.

Rygtet om de dårlige forhold for jøderne i Sovjetunionen spredtes hurtigt, bl.a. ved Elie Wiesels bog, *Tavshedens Jøder* og det gik op for os i den vestlige verden, at her måtte man gribe ind og prøve at påvirke situationen. I slutningen af 1960-erne samlede en skandinavisk gruppe i Stockholm og dannede et samarbejdsforum omkring jødernes forhold i Sovjetunionen.

I efteråret 1970, efter en appel fra jøderne i Baltikum, arrangerede overrabbiner Bent Melchior et møde, som alle jødiske foreninger stod bag. I panelet ved dette møde sad overrabbiner Bent Melchior, Per Hækkerup MF og Gert Petersen MF. Mødet samlede 400 mennesker og var det gennembrud for den jødiske menighed, som gjorde, at man nu begyndte at interessere sig for jøderne i Sovjetunionen. Herefter arrangeredes rejser til Sovjetunionen, hvor politikere og videnskabsmænd, samt andre interesserede rejste over for at støtte og opmuntre jøderne især i Moskva og Leningrad.

Senere samme år holdt overrabbiner Bent Melchior en konference med udgangspunkt i retssagen ”Leningraddommen”, hvor nogle af de anklagede blev dømt til døden for at have stjålet et fly, som de skulle bruge til at flygte ud af landet med.

Dødsdommene resulterede i en underskriftsindsamling mod disse domme og for Sovjetjødernes ret til at rejse ud af landet. Resultatet var over 25.000 underskrifter. Mange kendte danskere som f.eks. tidl. frihedskæmper Jens Lillelund var involveret i sagen. Dette skete ved juletid 1970.

Fig. 1.

De kendte politikere og videnskabsmænd dannede nu Danmarks komité for Sovjets Jøder, som arbejdede inden for lovens rammer.

Mellem jul og nytår 1970 gik en delegation bestående af overrabbiner Bent Melchior, tidl. frihedskæmper Jens Lillelund, Per Federspiel MF samt Mosaik Trossamfunds formand Leo Fischer til udenrigsministeren for at tale for Sovjetjødernes ret til at rejse. Parolen "*Let My People go*", hvilket er et citat fra 2. Mosebog, blev i Skandinavien ligesom internationalt brugt over for Sovjetregimet.

Aktionskomitéen for Sovjets Jøder dannedes derimod af folk, som var parate til at gå på gaden og demonstrere og samle underskrifter. De indsamlede 25.000 underskrifter, som en større delegation ville aflevere til Sovjetunionens Ambassade, der nægtede at modtage såvel delegationen som underskrifterne.

Efter en verdenskonference i Bruxelles 1971, hvor bl.a. Bent Melchior blev medlem af præsidiet, blev arbejdet for Sovjets jøder organiseret i mange europæiske lande.

I Danmark

Her dannedes en videnskabsgruppe, under ledelse af læge Jørgen Spärck. Den arbejdede på forskellige måder med at hjælpe videnskabsmænd i Sovjetunionen. Hvis man var en refusenik, mistede man sin stilling, blev mange gange sat til arkivarbejde og blev helt udelukket fra videnskabeligt arbejde. Videnskabsmænd fra de skandinaviske lande rejste til Sovjet og samlede deres kolleger til seminar eller foredrag i privat regi.

Danske jurister under ledelse af kunsthistoriker Mirjam Gelfer Jørgensen dannede en gruppe, der fulgte retssagerne og de urimelige domme og prøvede på at påvirke domfældelsen.

Fig. 2.

Under ledelse af Dorthe Bennedsen MF blev der dannet en parlamentarikergruppe, der i Folketinget og gennem pressen arbejdede på at påvirke forholdene i Sovjetunionen.

Aktionsgruppen for Jøderne i Sovjetunionen opfordrede også andre danske politikere til at engagere sig i de mange hårde skæbner, dels gennem at udtale sig til pressen, dels ved at rejse til Sovjet for at møde refuseniks og med egne øjne bedømme situationen.

Demonstrationer

”Dette var den mest rolige demonstration for et alvorligt emne” udtalte pressen om en af de store demonstrationer for Sovjets jøder. Den startede ved Synagogen, og man vandrede med fakler til Sovjets Ambassade, hvor der blev afleveret en protestskrivelse om jødernes forhold i Sovjetunionen. Denne demonstration og mange flere udtrykte vore krav om frihed for jøderne i Sovjet.

Andre former for demonstration, som f.eks. ”Et påskemåltid på Rådhuspladsen” 1986, (fig. 1) ville vise, at der i Sovjet sad mange mennesker, der ikke måtte holde et sådant påskemåltid. Ved det festligt dækkede påskebord sad bl.a. overrabbiner Bent Melchior og kirkeminister Dorte Bennedsen sammen med billeder af de mange jødiske *refuseniks*, der var nægtet udrejse.

Fig. 3.

Udstilling

Ved Helligåndskirken blev udstillet tegninger af børn fra Skt. Petersborg og Moskva med jødiske motiver, der illustrerede deres situation. Billederne blev til postkort, der senere solgtes på WIZO basaren i Aktionsgruppens stand og til andre interesserede (fig. 2 og 3).

Rejser

Mange mennesker ville gerne hjælpe og deltog derfor i rejser til Moskva og Leningrad. Vi rejste parvis, dels helt privat, dels på charterrejser. Det sidste kunne have sine besværligheder, idet guiden ofte var spion for myndighederne og skulle indberette, hvis der var nogle uregelmæssigheder blandt deltagerne i gruppen. Normalt blev vi i tolden gennemsoget meget nøje af de sovjetiske myndigheder, inden de slap os ind i ”paradiset”. Vi var dog mange, der slap

igennem nåleøjet med medicin, tøj, bønnebøger og blade. Gaverne var ting, der var svære at skaffe, især når man var *refusenik*.

Refuseniks havde meget dårlige leveforhold. Som jøde måtte man heller ikke praktisere sin religion eller købe de ting, der var nødvendige for at holde de jødiske traditioner. Derfor vakte det glæde, når vi kom på besøg med de eftertragtede ting.

I kufferten havde vi varmt tøj med til dem, der sad i fængsel eller var sendt til Sibirien. Hvid chokolade var populær. Den kunne nemlig indsmugles som sæbe, men betød et godt energitilskud til dem, der skulle leve af de små fængselsrationer. Med os ud havde vi vigtige oplysninger om, hvem der var blevet fængslet eller sendt til Sibirien og om livet som *refusenik*. Efter hver rejse skrev vi en rapport, et vigtigt led i at sprede kendskab til situationen for menneskene i Sovjet.

I England udkom der hver uge et lille blad, *Jews in the USSR* udgivet af *The National Council for*

Soviet Jewry of the United Kingdom and Ireland. Board of Deputies of British Jews. Det blev distribueret til hele Europa, og vi kunne deri følge med i udviklingen og forholdene for *refuseniks* i Sovjet.

Pakkeforsendelser

Der blev sendt pakker med fødevarer til Moskva og Leningrad. Disse pakker var af stor betydning, som et supplement til den fattige kost man ellers kunne få. Mange danskere opgav deres adresse som afsender. Nogle var dog bange for, at man bagefter stod i et kartotek hos KGB og ville ikke være adressat. Der blev udfyldt et lyserødt kort, hvor modtageren kvitterede for modtagelsen, og kortet blev returneret til afsenderen. Vi var dog ikke altid sikre på, at den rigtige havde signeret kortet.

Breve

Det var forbudt for *refuseniks* at modtage post fra udlandet. Alligevel lykkedes det at komme igennem en gang imellem. Når vi herhjemme havde chancen for at møde mange mennesker, stod vi med postkort, så publikum kunne skrive en hilsen. Vi ved, at

Fig. 4.

mange af disse kort kom frem, og skabte lykke hos modtageren. Det viste, at vi tænkte på dem, der sad i en håbløs situation. Et var dog sikkert, at brevet var blevet læst af censuren, før det ankom.

Lysere tider

Efter at Gorbatjov kom til magten, kunne vi alle mærke, at det lysnede for vore venner. Flere breve nåede frem, og stemningen blev bedre, når vi var på besøg. Udrejsetilladelseerne var dog stadig svære at få, især hvis man havde haft et arbejde, hvor man kunne afsløre "statshemmeligheder". Det kunne bl.a. være arbejde i kantinen i en statsvirksomhed.

Mange rejste flere gange til Sovjet, men én, der ikke fik lov at få visum, var overrabbiner Bent Melchior. Til gengæld havde vi alle hilsener fra ham med til vore venner. Glæden var derfor stor, da Bent Melchior i maj 1989 fik visum til et besøg i Moskva. Her hørte han et børnekor, *Kinnor*-koret, fra Riga og tanken om at afprøve systemet tog fart. Det lykkedes, og som de første kunne vi invitere *Kinnor*-koret til København (fig. 4).

Overgangen ved Sovjets fald

Besøgene i 1985, men endnu mere i 1987, gav indtrykket af, at situationen var blevet lidt bedre, og der var mange *refuseniks*, der følte, at der var håb fremover.

Baltisk Jødisk Kulturfestival

I august 1991 havde man fra Riga taget initiativ til at arrangere en baltisk kulturfestival. Vi var tilmeldt 35 fra Danmark, og der skulle komme mange fra Sverige og Finland samt selvfølgelig fra de baltiske lande. Om mandagen den 18. august startede der en "revolution" i Letland, og vi var bange for, at vi ikke kunne rejse. Den næste dag sendte Bent Melchior en fax, der sagde "Vi kommer under alle omstændigheder". Denne meddelelse fik vi senere at vide, var en stor trøst for vore venner, som på det tidspunkt ikke vidste, hvordan situationen ville udvikle sig. "Revolutionen" var overstået om torsdagen, og vi rejste dagen efter, dog kun 14 personer

Fig. 5.

fra Danmark. Vi havde bl.a. over 100 brød med til *shabbat*, da man ikke i Riga kunne skaffe mel og gær til så mange brød.

Vi blev mødt i lufthavnen af *Kinnor*-koret, det jødiske børnekor, der havde været i Danmark. De sang Hatikva for os. Dette ville ikke have kunnet ske en uge tidligere.

Kulturfestivalen blev starten til samarbejdet med Baltikum fra svenskernes side og Skt. Petersborg fra vor side. På festivalen knyttede vi kontakter med mennesker, som senere kom til at organisere hjælpearbejdet i disse lande.

Sovjetunionens fald blev en realitet, og nu kunne vi på andre måder hjælpe vore venner i det nye Rusland. Grænserne blev åbnet for de jøder, der ønskede at rejse, men tilbage blev mange jøder, især gamle og syge. I deres pas stod der, at de var jøder, men de var forvirrede omkring deres jødiske baggrund, på grund af forbuddet mod at praktisere religion i sovjettiden. Man bad os i Skandinavien om hjælp. Til at begynde med var det rent materielt – mad. Det var især til de ældre, hvor pensionen slet ikke slog til. Maden var nu blevet meget dyr. Vi pakkede madpakker til familier og til enlige. Først og fremmest tørvarer, men varer der kunne stille sulten. Dette var en helt anden form for hjælpearbejde. Vi samlede tøj ind og sendte flere containere sammen med maden, og glæden var stor hos modtagerne (fig. 5).

Fig. 6.

Vort motto er: "Vi kan ikke hjælpe alle, men alle kan hjælpe én". Aktionsgruppen for Jøderne i Sovjet har nu skiftet navn til *Aktionsgruppen for Jøderne i Skt. Petersborg*. Da vi ikke har mulighed for at hjælpe alle i Rusland, har vi koncentreret os om Ruslands næststørste by Skt. Petersborg. For 16 år siden blev der dannet en hjælpegruppe i Skt. Petersborg ved navn *Hesed Avraham*, som stadig i dag er vor samarbejdspartner.

Leningrad / Skt. Petersborg

Mange ældre i byen har oplevet belejringen af Leningrad, hvilket har påvirket dem for resten af livet. Taler man med dem i dag, er der en ting, de altid nævner: "Jeg har overlevet belejringen", så kan intet blive værre, selvom mange ældre stadig lever en fattig tilværelse.

Hitlers lynkrig mod Leningrad gik i stå, og i stedet for blev byen belejret i 900 dage og nætter. Af millionbyens indbyggere var flere hundredtusinde jøder, som gjorde sig gældende på alle områder i byens liv. 650.000 af dens indbyggere omkom under den nådesløse tyske belejring. Russere, jøder og andre nationaliteter led og døde side om side. Men indbyggerne gav ikke op.

Aktionsgruppen for Jøderne i Skt. Petersborg

Vi er 7 medlemmer i gruppen, der frivilligt arbejder med at indsamle midler til hjælp for fattige og syge og mange børn i Skt. Petersborg.

Fig. 7.

Afstanden var som mellem himmel og jord

Fig. 8.

I 1990-erne sendte vi stadig mad, tøj og hospitalsudstyr i containere (fig. 6). Alt blev modtaget med glæde. Hospitalerne i Skt. Petersborg var i en elendig forfatning, og de ting vi havde samlet ind fra danske hospitaler, var med til at højne standarden (fig. 7).

Rusland i dag

I dagens Rusland kan man få alt – hvis man har råd. Aktionsgruppen er derfor gået over til at indsamle penge, der bliver brugt til mad, medicin og social hjælp.

Vor samarbejdspartner *Hesed Avraham* har opbygget en stærk organisation, der driver et dagcenter, hvor mennesker kan henvende sig. En stor del af personalet arbejder frivilligt. Her kan man få varm mad og socialt samvær. Læge, tandlæge og socialkontor står parat til at hjælpe. Børnene står i centrum. Den gravide mor bliver støttet, og mor og

barn følges i barnets første leveår. Centret har kontakt til ca. 1000 familier, som bl.a. får hjælp til deres syge børn. Er der større problemer, er der speciallæger, der gratis står til rådighed. Samtidigt formår man i dagcentret at skabe et varmt jødisk miljø.

For de, der ikke kan komme til dagcentret, sørges for *"Meals On Wheels"*, udbringning af mad, hver dag til ca. 600 personer. Endvidere ydes både hjemmehjælp og hjemmesygepleje (fig. 8).

Det sociale system i Rusland er ikke tilstrækkeligt, og trænger man til særlig hjælp, kræves der betaling, som rigtig mange ikke har råd til. Pensionen er meget lav, mange gange ikke nok til de daglige nødvendigheder, og her kan vi hjælpe.

Rusland har efter sovjettiden flere gange været gennem økonomiske kriser, og den nuværende krise gør, at man må skære ned på den socialhjælp der ydes.

Fig. 9.

I 70 år, under sovjettiden, måtte jøderne ikke holde de jødiske traditioner. Den jødiske minoritet vil i dag gerne vende tilbage til en jødisk tilværelse, og her gør vi alt for at hjælpe. *Hesed Avraham*, vor samarbejdspartner, sørger for at samle mennesker i mindre grupper, hvor man igen kan holde de jødiske traditioner i hævd (fig. 9).

Den sociale forsorg i Skt. Petersborg er langtfra tilstrækkelig til at sørge for en menneskeværdig tilværelse, når man af en meget lille pension, ud over mad og husleje, også skal betale medicin, behandling og tøj. Meget ofte bliver vi gjort opmærksom på nødsituationer, hvor personer og familier har særlig stort behov for hjælp.

Afstanden til Rusland er lige lang i dag, men situationen for befolkningen er noget bedre, især hvis man har arbejde og fast indtægt. En stor gruppe mennesker er dog stadig ladt i stikken og får ikke

del i de forbedrede forhold. Her kan vi virkelig stadig se forskellen mellem Rusland og Danmark.

Aktionsgruppen for Jøderne i Skt. Petersborg og *Selskabet for Dansk Jødisk Historie* er meget interesseret i at komme i kontakt med jer, der rejste til Sovjetunionen for at besøge *refuseniks*. Vi søger personlige beretninger og andet materiale, der for fremtiden kan fortælle historien om jødernes forhold i Sovjetunionen. Vi er ved at opbygge et arkiv i Rigsarkivet, der skal rumme materiale om forholdene frem til 1993.

Kontakt *Aktionsgruppen for Jøderne i Skt. Petersborg*: Magda Goldschmidt tlf.: 33 79 25 38, magda.gitte@youmail.dk eller Flemming Cohn tlf.: 45 42 00 07, Flemming.gitte.cohn@get2net.dk eller *Selskabet for Dansk Jødisk Historie*: Bent Blüdnikow tlf.: 33 24 19 80, bbl@berlingske.dk